

Предмет: Історія України
Тема: ВСТУП ДО КУРСУ „ІСТОРІЯ УКРАЇНИ”

Основні терміни; основні поняття:

- 1. Історична наука** – це система об'єктивних, перевірених практикою знань про природу, суспільство й людину, що отримала своє визначення у формі понять, формул, законів, знань, які постійно збагачуються. По-друге, під історією в широкому значенні слова ми розуміємо життя й розвиток людського суспільства.
- 2. Історія** – це процес, це рух у часі, це результат діяльності людей.
- 3. Метод** – це шлях дослідження, спосіб побудови й обґрунтування знань.
- 4. Методологія історичної науки** – це теорія пізнання історичного процесу, сукупність пізнавальних принципів та методів історичного дослідження, це наука про методи, підходи та критерії оцінки історичних подій, явищ, життя та діяльності видатних людей, що залишили помітний слід в історії.
- 5. Принцип** – це основне правило, якого необхідно дотримуватись при вивченні всіх явищ і подій в історії.
- 6. Літопис** - історико-літературний твір у Київській Русі, пізніше в Україні, Росії та Білорусі, в якому оповідь велася за роками.

Матеріал лекції:

1. Предмет і завдання курсу. Значення вивчення історії України в коледжі.

Вивчення гуманітарних наук складає важливу частку загальноосвітньої й світоглядної підготовки сучасних спеціалістів і сприяє розвиткові особистості та виробленню нею творчого підходу до вирішення виробничих проблем. До найважливіших суспільних наук відноситься історія, зокрема, історія України.

Є безліч визначень поняття «історія». Усі вони зводяться до того, що, по-перше, у вузькому розумінні слова історія – це галузь знань, це наука, яка вивчає в хронологічній послідовності закономірності та конкретний розвиток людського суспільства на основі дослідження історичних фактів та явищ.

Історична наука – це система об'єктивних, перевірених практикою знань про природу, суспільство й людину, що отримала своє визначення у формі понять, формул, законів, знань, які постійно збагачуються. По-друге, під історією в широкому значенні слова ми розуміємо життя й розвиток людського суспільства.

Історія – це процес, це рух у часі, це результат діяльності людей. Історична діяльність людей надзвичайно різноманітна. Вона стосується розвитку господарства, внутрішньої і зовнішньої політики країни, міжнародних стосунків, діяльності історичних осіб. Тому історія – наука багатогалузева. Вона складається з цілого ряду самостійних галузей історичного знання, а саме: історії економічної, політичної, соціальної, громадянської, воєнної, історії держави і права тощо.

Історія України як складова загальнолюдської історії вивчає історичну діяльність українського народу, закономірності і особливості формування та розвитку суспільного життя на теренах України з найдавніших часів до наших днів.

Предметом навчального курсу «Історія України» є вивчення проблем зародження та розвитку українського етносу, його стосунків з іншими народами, боротьби українців з польськими, литовськими, австро-угорськими, російськими, монголо-турецько-татарськими та іншими завойовниками за своє національне та соціальне визволення, здобуття незалежності та створення власної держави, діяльності українських громадських і політичних організацій.

Основні функції історичного пізнання:

-пізнавальна (інтелектуально розвиваюча). Це сам процес вивчення історії інших країн і народів, а особливо історії своєї Батьківщини. Вчити, щоб знати (тим паче, людині з вищою освітою потрібно бути всебічно розвиненою та ерудованою);

-**світоглядна**. Вивчаючи історію, студент оволодіває загальними науковими методами пізнання об'єктивного буття, які стануть йому у пригоді при вивченні всіх інших наук та у його діяльності після закінчення навчального закладу;

-**прикладна**. Історія як наука, виявляючи на основі теоретичного усвідомлення історичних фактів закономірності розвитку суспільства, допомагає виробити науково обґрунтований політичний курс, запобігати суб'єктивним рішенням. Фахівці з вищою освітою із самого початку чи з часом, будуть працювати з людьми, очолювати трудові колективи, проводитимуть у них виховну та мобілізуючу роботу і для переконання у правильності рішень чи намірів керівника вирішальним може стати звернення до фактів історичних подій, до досвіду минулого, тобто безпосереднє використання історичних знань.

-**виховна**. Знання історії свого народу і світової історії формує кращі громадянські якості майбутніх спеціалістів та керівників виробництва: високу моральність, честь і обов'язок перед суспільством, почуття патріотизму, любов до рідної землі, до свого народу. У сучасних умовах незалежної, суверенної Української держави важливо осмислити її історичний шлях на принципах правди, об'єктивності, без ідеологічних догм і фальсифікацій. Знання з історії України мають велике практичне значення, вони вчать студентів критично, самостійно мислити, вміло аналізувати минуле і сучасне, використовувати історичний досвід для розв'язання сучасних проблем. Саме з таких позицій ми й будемо вивчати історію України.

2. Методологія історичної науки. Принципи історичних досліджень

та періодизація історії України

Метод у науці – це спосіб дослідження, що показує, як відбувається пізнання, на якій методологічній основі, на яких наукових принципах.

Метод – це шлях дослідження, спосіб побудови й обґрунтування знань.

Кожна наука має свої, тільки їй властиві методи дослідження й методологічні принципи підтвердження істини.

Методологія історичної науки – це теорія пізнання історичного процесу, сукупність пізнавальних принципів та методів історичного дослідження, це наука про методи, підходи та критерії оцінки історичних подій, явищ, життя та діяльності видатних людей, що залишили помітний слід в історії.

Основні підходи до вивчення природи й суспільства людство виробило давно. Вони існують і нині: це ідеалістичне й матеріалістичне розуміння історії, яке поєднується з метафізичним чи діалектичним методами її пізнання.

Ідеалісти-метафізики вважають, що дух і свідомість людини первинні і більш важливі, ніж матерія і природа.

Матеріалісти-діалектики стверджують, що матеріальне життя первинне відносно свідомості людей, саме економіка визначає весь духовний розвиток і решту відносин між людьми. Сучасна вітчизняна історична наука базується на діалектико-матеріалістичному методі, який розглядає суспільний розвиток як природно-історичний процес, що визначається об'єктивними закономірностями і разом із тим знаходиться під впливом суб'єктивного фактора завдяки діяльності людей, класів, політичних партій, вождів, лідерів.

Застосовують і конкретно-наукові, прикладні **методи історичних досліджень**:

- **хронологічний** – передбачає викладення історичного матеріалу в хронологічній послідовності, на всіх етапах розвитку історичного явища;
- **логічний** – це аналіз історичних явищ на кожному етапі їхнього розвитку;
- **синхронний** – передбачає одночасне вивчення подій, що відбуваються в суспільстві;
- **дихронний** – це метод періодизації історичних процесів;
- **ретроспективний** – вивчення минулого на основі пізніших етапів історичного розвитку;
- **порівняльний** – аналіз набутих і втрачених історичними явищами рис на різних етапах їхнього розвитку;

- моделювання подій;
- статистичний;
- конкретно-соціологічний тощо.

Існують також наукові принципи вивчення історичних подій і фактів.

Принцип – це основне правило, якого необхідно дотримуватись при вивченні всіх явищ і подій в історії. Назвемо декілька основних наукових принципів.

Принцип історизму вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно-історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Будь-яке історичне явище треба вивчати в розвитку: як воно виникло, які етапи в своєму розвитку пройшло, чим у кінцевому рахунку стало.

Принцип об'єктивності передбачає опору на факти в їхньому справжньому змісті, не спотворені і не підігнані під схему. Цей принцип вимагає розглядати кожне явище в його різноманітності й суперечливості, в сукупності як позитивних, так і негативних проявів.

Принцип соціального підходу передбачає розгляд історико-економічних процесів із врахуванням соціальних інтересів різних груп і прошарків населення, форм їхніх проявів у суспільстві. Цей принцип зобов'язує співвідносити інтереси класові і вузькогрупові із загальнолюдськими, враховуючи суб'єктивний момент у практичній діяльності урядів, партій, осіб.

Принцип альтернативності визначає ступінь вірогідності здійснення тієї чи іншої події, явища, процесу на основі аналізу об'єктивних реалій і можливостей. Визнання історичної альтернативності дозволяє по-новому оцінити шлях кожної країни, побачити не використані можливості процесу, винести урок на майбутнє.

Тільки за умови дотримання й поєднання всіх принципів і методів пізнання можуть бути забезпечені строга науковість і достовірність у висвітленні минулого.

Для зручності дослідження особливостей і закономірностей історичних процесів учені запровадили наукову періодизацію історії.

Періодизація або хронологія історії – це встановлення хронологічно послідовних етапів у суспільному розвитку всього людства чи окремих країн і народів. В основу цих етапів мусять бути покладені вирішальні фактори, загальні для всіх країн світу.

Існує безліч хронологічних систем, серед яких ми наводимо декілька найбільш характерних.

Широко відома **періодизація всесвітньої історії Д. Леддока**. Основним критерієм її став розвиток знарядь праці: палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, бронзовий вік, залізний вік, вік інформатії або атомний вік.

Американський історик і етнограф Льюїс Генрі Морган, ґрунтуючись на критерії рівня розвитку продуктивних сил, виділив три епохи в історії людства: дикунства, варварства й цивілізації.

Відомі також **періодизації всесвітньої історії Ж. Ж. Руссо, Ф. Енгельса, К. Маркса, М. С. Грушевського**.

Так, **К. Маркс**, виходячи з принципу матеріалістичного розуміння історії, поклав в основу своєї періодизації спосіб виробництва, або формаційну концепцію. Тому за Марксом історія людства являє собою послідовну зміну суспільно-економічних формацій – первіснообщинної, рабовласницької, феодальної, капіталістичної, комуністичної.

Історія України, як складова всесвітньої історії, має і свою періодизацію. До її створення мають відношення видатні українські вчені, зокрема, М. С. Грушевський. У 1904 р. у роботі "Звичайна схема „руської” історії і справа раціонального укладу історії східного слов'янства" він уперше обґрунтував наукову концепцію періодизації, схему української історії.

Виходячи із загальноприйнятих підходів, враховуючи концепцію М. С. Грушевського, ми пропонуємо таку **періодизацію історії України**:

1. Праісторія України (1 млн. р. до н. е. – IX ст. н. е.)
2. Князівський період в історії України (IX ст. н. е. – 1340 р.)

3. Україна в складі Литви та Польщі (1340–1648 рр.)
4. Період козацько-гетьманської державності (1648 – кінецьXVIII ст.)
5. Національно-визвольні та суспільні рухи, боротьба за відродження української державності (XIX – поч. XX ст.)
6. Радянська Україна (1921–1991 рр.)
7. Новітня Українська держава (1991–2006 рр.)

3. Історичні джерела та історіографія Історії України

Історичними джерелами вважається все, що було створено людським суспільством і дійшло до нас у вигляді предметів матеріальної культури, пам'яток писемності, світогляду, моралі, звичаїв, мови.

За способом передачі подій минулого **історичні джерела поділяються на такі види:**

1. Речові (знаряддя виробництва, предмети побуту, монети, споруди тощо).
2. Етнографічні (дані про характерні особливості культури, побуту, звичаїв).
3. Лінгвістичні (мова, діалекти).
4. Усні (пісні, думи, легенди, перекази, прислів'я, приказки тощо).
5. Писемні (записи на папірусі, пергаменті, бересті, папері):
  - актові матеріали (офіційні документи різних установ);
  - оповідні пам'ятки (літописно-мемуарні та літературні твори).
6. Фотодокументи.
7. Графітні (стародавні написи на стінах, різних речах, склі, кераміці, гарматах, тобто – це написи на всьому, крім паперу).

Для відтворення давньої історії України служать в основному речові (археологічні) пам'ятки; а також праці грецьких, римських, візантійських, арабських істориків, літераторів (Геродот, Страбон, Птоломей, Тацит, Прокопій Кесарійський, Йордан, Лев Діакон, Аль-Масуді та ін.).

Особливе місце серед джерел займають літописи – «Повість минулих літ», Київський та Галицько-Волинський літописи та ін.

Опираючись на перераховані джерела, історики досліджують різні історичні періоди, події, життя та діяльність видатних постатей. Твори істориків складають історіографію історії України, тобто сукупність досліджень, присвячених певному історичному періоду або всій історії України.

Підсумовуючи викладений матеріал слід сказати, що на студентів чекає нелегка, але цікава, напружена праця по оволодінню знаннями багатовікової історії України. Хто справиться з цим завданням, той отримає наснагу, яка додасть нових сил на нелегкому життєвому шляху.

Питання до матеріалу теми:

1. У чому полягає предмет і завдання курсу з історії України?
2. Назвіть основні функції історичного пізнання.
3. Розкрийте зміст методології історичної науки.
4. Які ви знаєте методи історичних досліджень?
5. Назвіть принципи історичних досліджень.
6. Які види історичних джерел ви можете назвати?
7. Які археологічні пам'ятки посідають особливе місце в історії України?

Відповіді надсилати викладачу ЖАДК НТУ Липко Т.В. на електронну адресу:

smart0206@ukr.net